

Prethodno priopćenje
UDK: 325.27:355:330.14
Primljeno: 04. 12. 1992.

Neda Esapović - Greš

Psihijatrijska klinika Medicinskog fakulteta

Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb

PROBLEM POVRATKA PROGNAJNIH U OZRAČJU RATNE DOBITI

SAŽETAK

Ratna dobit jest sekundarna dobit u ratu i poslije rata. Sekundarna dobit jest nesvjesna težnja za gratifikacijom iz vanjske stvarnosti, na osnovi simptoma ili položaja. Sekundarna je dobit podržavana u vrijeme jednopartijskog sustava u Jugoslaviji. Borci u drugome svjetskom ratu ili članovi vladajuće klase ostvarivali su dobit bez društvene kontrole. Njihov rad i osobne kvalitete bile su sekundarne. Takva je praksa uvelike pridonijela propasti Jugoslavije. Poznavajući navedene negativne posljedice sekundarne dobiti ratne se zasluge u Hrvatskoj mogu usmjeriti znatno konstruktivnije. Ratna se dobit može promatrati i uz problem prognanika. Regresija osobe koja je morala napustiti mjesto svoga boravka odgaga povratak zbog ugodne zaštite koja joj je pružena u sredini gdje se privremeno nalazi. Davalac pomoći prognaniku također očekuje sekundarnu dobit kao osoba koja se "žrtvovala" za primatelja pomoći i stoga smatra da ima pravo na agresiju i dominantniji položaj u odnosu na prognanika. Povratak u mjesto stalnog boravka za neke je avantura, drugima je zadovoljenje mazohističkih impulsa, a neprijatelju prilika da se pokaže velikodušnim. U sva tri slučaja riječ je o regresivnoj gratifikaciji, dakle o sekundarnoj dobiti. Stručna pomoć raznih profila i znanstvena obrada podataka o izbjeglicama postaje sekundarnom dobiti u slučajevima kada takva pomoć i obrada postaju primarnom svrhom. Zapazili smo često kompeticiju među stručnjacima različitih ili istih profila koji se bave problemima prognanika. Bilo je i otvorenih sukoba nadležnosti, što nesumnjivo šteti njihovoj djelatnosti i umanjuje etičku sastavnicu pomoći.

Uvod

Ratna dobit jest i sekundarna dobit u ratnim i poslijeratnim uvjetima, a sekundarna dobit predstavlja regresivnu gratifikaciju (N. Esapović - Greš, V. Gruden - 1). Ratna dobit, međutim, ponekad može biti i progresivna gratifikacija. Kao regresivna gratifikacija ratna dobit smanjuje kvalitetu osobnosti. Progresivna gratifikacija jest željeni oblik ostvarenja osnovne životne svrhe svake jedinice, a to je sreća na primjeren i konstruktivan način.

Sekundarna dobit jest nesvjesna težnja gratifikaciji na osnovi simptoma ili položaja (N. Esapović - Greš, 2). Kod ratne je dobiti riječ o izravnim ili posrednim fizičkim i duševnim oštećenjima, odnosno korištenju statusa prognanika radi materijalne koristi. U okvir ovoga razmatranja ne ulazi, dakle, tercijarna, svjesna upotreba rata i ratnih okolnosti za stjecanjem materijalne dobiti.

Sekundarna se dobit, u našoj zemlji, u vrijeme jednopartijskog sustava, poticala izravno ili posredno. U to se vrijeme, a zbog lakše manipulacije, podržavala tendencija regresivnim psihičkim procesima. Tada je bivši borac ili pripadnik jedine partije na vlasti mogao nekontrolirano i ukoliko je htio ili bio vješt ostvarivati dobit, pri čemu su njegov rad i osobne kvalitete bile sporedne (E. Klain -3). Raspadu toga sustava jednim je dijelom pridonijela i takva praksa sekundarne dobiti. Poznavajući tako negativnu ulogu sekundarne dobiti suvremena vlast u Hrvatskoj može konstruktivnije usmjeriti osobne i grupne zasluge rata u okvire primjerenih priznanja.

Sekundarna dobit, u okvirima koje je ratna dobit samo jedan posebni izraz, obično je označena kao negativna pojava. U psihoterapijskom procesu predstavlja snažan otpor, a za društvo je opterećenje i vodi neproduktivnom životu onih koji su ostvarili sekundarnu dobit (N. Esapović - Greš, V. Gruden, 4).

Oblici ratne dobiti

Ratna se dobit može promatrati, prije svega, uz problem prognanika (J. Kern i sur., 5).

Primjer 1

Sedamdesetgodišnja prognanica iz Baranje, umirovljenica, često priča kako nikada nije tako dobro spavala kao sada, kad boravi u Zagrebu. Njezin unuk, koji s njom živi u istom stanu i ide u završni razred osnovne škole smatra da Zagreb nudi mnogo bogatiji životni sadržaj nego ga je on dosad imao u svom gradiću. Nagovara oca da po završetku rata kupi stan u Zagrebu u koji će moći često dolaziti. Tako bi imao neprekinutu vezu s prijateljima i mogućnostima zabave u velikom gradu.

Rasprava o primjeru 1

Regresija osobe koja je morala napustiti mjesto svoga boravka odgađa povratak zbog ugodnog doživljaja zaštite koja joj je pružena u sredini gdje se privremeno nalazi; riječ je dakle o jednom obliku gratifikacije koju ta osoba uživa kao prognanik.

Primjer 2

Lucija, šezdeset godina službenica iz Dubrovnika, živi sa svojom sestrom u jednoj sobi. Nema mogućnost da svira klavir, nemotivirana je za čitanje, a zbog reumatskih promjena teško je pokretna. Ljuta je zbog okolnosti u kojima se našla. Svakodnevno se prepire sa svojom mlađom sestrom, a poslije osjeća krivnju jer zna da se sestra nalazi u još težem položaju. Sestra je ostavila muža i sina na bojištu i brine se za nju, posprema sobu a našla je i posao koji im omogućava da plaćaju za unajmljenu sobicu.

Rasprava o primjeru 2

Agresivna reakcija prema onima koji su uzrokom progona pomiče se prema onima koji se trenutno nalaze u blizini prognanika. Nesposoban da drukčije elaborira svoju agresiju prognanik je usmjeruje prema članovima svoje obitelji, koji su prognani zajedno s njim, ili prema davatelju pomoći.

Primjer 3

Četrdesetpet-godišnji Franjo iz Petrinje sada živi u Sisku. I prije je od vremena do vremena odlazio psihijatru zbog glavobolje, nesаницe i depresivna raspoloženja. Sada, kao prognanik, svaki tjedan dolazi na kontrolu. Psihoterapijom i lijekovima stanje se ne poboljšava. Neprestano misli na svoju razorenu kuću i na sve što je nekad posjedovao i izgubio. Navodi da bi mu bilo lakše da je i on nestao zajedno sa svojim imanjem.

Rasprava o primjeru 3

Agresivno očitovanje smanjuje agresivni naboj što bolesniku donosi gratifikaciju (S. Freud, 6). I ovdje je riječ o sekundarnoj dobiti jer prognanik koristi svoj prognanički status. Ako je prognanik inhibiran u vršenju agresije prema okolini, zbog vanjskih ili unutrašnjih zabrana, agresija prelazi u autoagresiju. Depresija je njezin najčešći oblik pojavljivanja.

Primjer 4

Neposredno nakon odlaska iz Vukovara, pošto je Vukovar pao, razgovorima s nekim Vukovarčanima moglo se čuti da žele dobiti oružje i pokušati osloboditi svoje mjesto.

Rasprava o primjeru 4

Autoagresiju nalazimo u neopravdanoj želji prognanika da se vrati u, zaposjednuto područje, kao vojnik, ili u kojem drugom svojstvu, premda je zacijelo svjestan da za borbu nije sposoban ili ne postoji životna sigurnost za njegov boravak u okupiranom mjestu. Takve želje nose u sebi znak posrednog samoubojstva ili mazohističkog impulsa.

Navedeni zahtjevi prognanika u svojoj realizaciji, ma bili i u području mašte, smanjuju agresivnu napetost što dovodi do djelomične gratifikacije. Prognanici, kako je već rečeno, koriste pri tome svoj prognanički status, očekivanja okoline i osjećaj obveze te iste okoline i tako formalno i logički opravdavaju svoje zahtjeve. Navedeni elementi nesumnjivo ulaze u okvir definicije ratne dobiti.

Davalac pomoći prognaniku također očekuje sekundarnu dobit kao osoba koja se "žrtvovala" za osobu kojoj je tu pomoć pružala, a osim toga smatra da ima pravo na agresiju i dominantan položaj u odnosu na prognanika.

Primjer 5

Iz Dubrovnika, u vrijeme njegova najžešćeg bombardiranja, dolazi u neki drugi primorski gradić tridesetpet-godišnja Marija, zajedno sa svojim djetetom. Njezin je muž ostao u obrani njihova doma. Marija je zadivljena nježnošću koju je prema njoj i njezinu djetetu pokazivao

“jedan stariji gospodin iz susjedstva”. Pomagao im je materijalno i tješio je u trenucima dvojbe. Nije zaboravio ni na darove za Božić. Takvo je druženje završilo i erotskim nježnostima. Po povratku u Dubrovnik Marija ima, nakon povratka mužu, osjećaj krivnje ne samo zbog onoga što se dogodilo već i zbog stalne čežnje za osobom koja ju je “tješila” u progonstvu.

Rasprava o primjeru 5

Ovdje je vidljiva erotizacija odnosa između davatelja i primatelja pomoći. Društveno tolerantan odnos pretvara se u ratnu dobit koja ima značajke realizacije edipskih maštanja.

* * *

Stručna pomoć raznih profila, uz znanstvenu obradu prognane populacije, također može postati sekundarnom dobiti kada takva pomoć i obrada postaju primarnom svrhom. Mlađi, nedovoljno educirani stručnjaci, u želji da skupe što više objektivnih podataka, počeli su pretpostavljati znanstveni interes emocionalnoj potrebi ispitanika. Nerijetko smo susretali izravno nezadovoljstvo prognanika zbog prečestih testiranja. Nedovoljno educirane osobe nisu bile dosljedne u svojem radu i nisu nastavili pomagati svoje ugrožene ispitanike, nego su prekinuli rad s njima kada su skupili željene podatke.

Zapazili smo ponekad i konflikte među stručnjacima različitih ili istih profila što je, uglavnom, bila posljedica neorganiziranosti u početku rada. Bilo je i zbrke oko nadležnosti, i to je nesumnjivo štetilo primarnoj djelatnosti i umanjivalo njezinu etičku sastavnicu.

Veliki pokret u svijetu i u nas koji je posvećen povratku bivših prognanika posebna je gratifikacija za organizatore. Pokušavaju ostvariti nemoguće, nastoje sebi osigurati atribut dobrotvora i pišu izvješća o svojoj humanitarnoj aktivnosti.

Pozitivne dimenzije ratne dobiti

Znanstvenu i stručnu obradu prognanih osoba uvrstili smo u ratnu dobit. Iskustva nam govore da u pojedinim okolnostima, i pri određenim ustrojstvima osoba sekundarna dobit predstavlja najprimjereniji oblik adaptacije i ima, dakle, pozitivno značenje. U skladu s tom tvrdnjom ratna dobit koju imaju stručnjaci a i šira javnost od znanstvene obrade ratnih sastavnica pozitivna je pojava. Sa te točke razmatranja možemo govoriti i o ratnoj dobiti u širem značenju te riječi. Zahvaljujući statističkim podacima svjetska se javnost upoznala s tragedijom prognanika u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. Poznavanje njihovih problema olakšava najprimjerenije pružanje neophodne pomoći.

U okvirima progresivne gratifikacije ratna dobit gubi svoj atribut sekundarne dobiti. Progresivna je gratifikacija društveno prihvatljiv model ostvarenja najznačajnijeg cilja svake ljudske djelatnosti a to je ostvarenje zadovoljstva u različitim njegovim stupnjevima. Progresivna bi gratifikacija bila pojam suprotan sekundarnoj dobiti, no ona se postiže drukčijom dinamikom. Regresiju je, u ovom slučaju, zamijenio pojam sublimacije. Gratifikaciju kroz sublimaciju

društvo prihvaća, čak je i potiče. Sublimacija se javlja kao progresivan odgovor na frustraciju impulsa. Osnovna joj je značajka promjena cilja.

Privremena ili trajna separacija dominantna je frustracija u ratu. Ova nepoželjna i frustrativna pojava pomogla je nekim posebnim ustrojstvima osobnosti proces individuacije. Neprestana opasnost i realizacija materijalnih gubitaka što je, također dio separacijskih trauma, a kojih je vjerojatnost vrlo velika, potiče svakoga koji je izravno ili posredno uključen u ratna zbivanja a pogotovu prognanu osobu na pojačanu introspekciju. Ovo usmjeravanje pozornosti na intrapsihička zbivanja izaziva snažne emocionalne reakcije na spomenute separacije. Takvoj osobi često ostaje, kao jedini izlaz, investicija u izgradnju takva osobnog ustrojstva koje nosi sposobnost progresivne gratifikacije, tj. sublimacije. Ranija ovisnost o objektima zamijenjena je zrelijim životnim stavovima, koje su posljedica restrukturacije selfa. U toj je restrukturaciji došlo do pojačanja tolerancije na istovremenu prisutnost polarno suprotstavljenih impulsa: libida i agresije. Na taj način prognana osoba stječe sposobnost prihvaćanja frustrirajuće budućnosti, u koju se uključuje i povratak u mjesto odakle je prognana. Povećana tolerantnost na frustracije uvjet je i ostvarivanju suživota s počiniteljima zločina.

Povratak u mjesto ranijeg boravka nije motivirano samo reparacijom materijalnih i emocionalnih dispozicija. Povratak je i oblik avanture. Svaki prognanik nesumnjivo očekuje mnoštvo poteškoća pri ponovnu susretu sa svojim progoniteljem. Takvo je očekivanje ispunjeno uzbuđenjem koje kao svako emocionalno pražnjenje donosi gratifikaciju. Bez pozicije u kojoj je bivši prognanik pri povratku, ne bi bilo te gratifikacije; riječ je, zapravo, o sekundarnoj dobiti u ratnim okolnostima, dakle o ratnoj dobiti.

Mazohističko zadovoljstvo povratnika zbog doživljaja neizvjesnosti i mogućeg stradanja očiti su oblik sekundarne dobiti.

I protivnik će, koji je uzrok progonstvu, imati sekundarnu dobit od povratnika. On će se "žrtvovati" i "zaboravit će" neprijateljstva. Emocionalna i društvena dobit zbog oprosta dovoljna je da se agresivna gratifikacija zamijeni regresivnom, u ovom slučaju ratnom dobiti.

Zaključak

Ratna dobit u psihodinamičnom smislu jest, dakle, gratifikacija koja se ostvaruje na ratnim okolnostima i na njihovim temeljima. Ratna dobit može biti regresivna i tada se izražava kod prognanika kao otpor povratku u stalno mjesto boravka, a status zaštićenosti shvaća kao pravo na agresiju ili autodestrukciju. Erotizacija odnosa davatelja i primatelja pomoći također se susretala. Znanstvena obrada određenih elemenata u prognanika ratna je dobit za onoga koji se dobivenim podacima služi u svrhu osobne gratifikacije u okvirima svoga stručnoga rada.

Ratna je dobit, kako je rečeno, i progresivni oblik gratifikacije. Separacije od visoko investiranih objekata kao redovita posljedica gubitka posjeda, a često i voljenih osoba, dovode do frustracija koje mogu tako promijeniti psihičku strukturu da ova izgradi učinkovit sustav sposoban za sublimaciju, a to konačno dovodi do progresivne gratifikacije. Zrelost osobnosti

postiže se povećanjem razine tolerancije uz istodobnu prisutnost defuzionih i fuzionih pulzija što je također područje progresivne gratifikacije.

I, nakon stanovitog vremena opet će niknuti iluzija o bratstvu i jedinstvu koja će gratificirati od rata umorne individue sve do trenutka kad destruktivni impuls opet ne prevlada toleranciju različitosti.

LITERATURA:

Esapović - Greš, N. (1988): "Transferni odnosi kod bolesnika sa sekundarnom dobiti", *Medicinski vjesnik*, vol 14, Sisak.

Esapović - Greš, N. (1990): *Transferne reakcije kod bolesnika s tendencijom sekundarnoj dobiti* (magistarski rad), Medicinski fakultet, Zagreb.

Klain, E. (1922): "Yugoslavia as a group", *Croat. Med. J.*, 33 (War Suppl 1) 3-13.

Esapović - Greš, N., Gruden, V. (1987): "Kontratransfer i sekundarna dobit", *Med. vjesn.*, vol. 13 str. 23-28, Sisak.

Kern, J., Ivanković, D., Kujundžić, M., Dragun, D., Vuletić, S. (1992): "Migratory Dynamics Due to the War in Croatia", *Croat. Med. J.*, 33 (War Suppl. 2) 101-105.

Freud, S. (1969): *Gesammelte Werke*, S. Fischer, Frankfurt am Main.

PROBLEMS OF REFUGEES' RETURN FROM THE POINT OF VIEW OF THE WAR GAIN

SUMMARY

War gain is secondary gain under condition of war. Secondary gain is an unconscious tendency toward gratification from the reality, on the basis of a symptom or a position. Secondary gain initiated in the framework of former Yugoslavia, where the participant in a war or the member of the ruling class could achieve gain without control, while his work and personal qualities were secondary. Such practice of secondary gain helped a great deal to the disintegration of Yugoslavia. By knowing such a negative role of secondary gain, war merits in Croatia will be aimed in a more appropriate way. War gain is also bound to the problem of refugees and displaced persons. The regression of the persons who had to leave their domicile, delays their return because of protection, viz. one form of gratification, which they enjoy as displaced persons. The donor of the help to displaced persons also expects a secondary gain as a person who "sacrificed" himself for the acceptor of help, and besides that to have a right for aggression against a dominant position in relation to a displaced person. Return to the domicile is for some a sort of an adventure, for other is accomplishment of masochistic impulses, and for the enemy is a chance to show himself as grateful. In all three cases, we are speaking about regressive gratification, viz. secondary gain. Professional help, besides scientific processing on data on soldiers, wounded, refugees and civilians, could also become a secondary gain, when such help and work become the primary aim. We have also often noticed a competition which harms this activity, and diminishes its ethical component.